

371.1
к 68

1747-р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

КОРОТКОВА Раїса Іванівна

УДК 371.13(8)

**ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ПЕДВУЗУ ТЕХНІКИ
МОВЛЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

**ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК**

Київ - 1998

**НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова**

100310276

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України, м.Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Капська Алла Йосипівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри

Офіційні опоненти: член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
Бондар Володимир Іванович, Національний
педагогічний університет імені
М.П.Драгоманова, декан

кандидат мистецтвознавства, доцент
Гладишева Алла Олександрівна, Київський
державний інститут театрального мистецтва
імені І.К.Карпенка-Карого, доцент

Провідна установа: Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, лабораторія педагогіки і психології вищої освіти

Захист відбудеться "19" листопада 1998 р. о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, (252601, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, ул.Пирогова, 9).

Автореферат розіслано "16" жовтня 1998 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Л.В.Долинська

Загальна характеристика роботи.

Актуальність та доцільність дослідження. Перебудова вищої школи на основі Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття") торкається багатьох освітянських проблем, серед яких чільне місце належить проблемі формування висококваліфікованих педагогічних кадрів, зокрема фахівця нового рівня, педагога – майстра, який досконало володіє професійними вміннями, зокрема майстерністю мовлення.

Формування культури мовлення майбутніх вчителів можливе за умови вдосконалення одного із її елементів - техніки мовлення. Володіння вчителем технікою мовлення забезпечує розвиток і вдосконалення в учнів як комунікативних та виконавсько-мовленнєвих умінь, так і мовленнєвої культури взагалі і є водночас показником професійної майстерності педагога. Щоб підвищити якість мовленнєвої підготовки випускників педагогічних навчальних закладів, необхідно виявити такі педагогічні умови навчання, які будуть максимально професійно спрямованими і вирішуватимуть проблему формування техніки мовлення як обов'язкового елемента загальної системи професійної підготовки. Основою цієї підготовки є наукове обґрунтування теорії та методики навчання, що є умовою для успішного формування базового компонента професійного мовлення - техніки мовлення.

Проблема формування мовленнєвих та виконавських умінь досліджувалась у працях теоретичного і практичного плану з виразного читання (Б.А.Буяльський, Л.О.Горбушина, Т.Ф.Завадська, С.Т.Нікольська, І.О.Чорноморов, А.І.Шустова та ін.); мовленнєвої діяльності (М.М.Барахтян, Л.В.Долинська, Л.М.Зінченко, А.Й.Капська, Г.М.Сагач, Л.А.Савенкова, Н.В.Чепелєва та ін.); педагогічної техніки (О.О.Абдулліна, Г.І.Баланюк, І.А., Зязюн, В.А.Кан-Калик, В.И.Лісовська, О.Я.Савченко, В.О.Сластьонін, Н.М.Тарасевич та ін.), в яких лише частково розглядалась проблема формування техніки мовлення студентів, що, безперечно, ускладнює їх практичну діяльність загалом і виховну роботу зокрема.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що вивчення процесу формування техніки мовлення у студентів педагогічних навчальних закладів є актуальним, має теоретичне і практичне значення у фаховій підготовці вчителя. Проблема пов'язана з пошуком оптимальних шляхів професійної комунікативної підготовки майбутніх вчителів. Крім того, серед низки наукових досліджень немає таких, які були б присвячені безпосередньо проблемі формування у студентів техніки мовлення у структурі навчальної діяльності.

БІБЛІОТЕКА

НПУ імені М.П. Драгоманна

Усе це загалом зумовило вибір теми нашого дослідження: **“Формування у студентів педвузу техніки мовлення як компонента професійної майстерності”**.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова і скоординовано Радою АПН України.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки вчителя до мовленнєвої діяльності.

Предметом дослідження - формування техніки мовлення у студентів педагогічного навчального закладу на основі впровадження спеціальних технологій.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати, розробити на наукових засадах систему і технологію навчання студентів техніки мовлення та експериментально перевірити її ефективність в умовах вищої педагогічної школи.

В основі нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що процес формування техніки педагогічного мовлення вимагає розробки спеціальної системи як теоретичних знань, так і практичних умінь та навичок з врахуванням особливостей всіх її структурних компонентів та буде більш успішним за умов інтенсивності вправління, включення вправ в комунікативну діяльність та самостійну роботу студентів.

Відповідно до мети та висунутого припущення визначено **завдання дослідження**:

- 1) теоретично обґрунтувати і розкрити соціальну і педагогічну необхідність формування техніки мовлення як компонента професійної майстерності;
- 2) виявити та розкрити складові компоненти техніки мовлення, їх зміст і функції у структурі педагогічної діяльності та критерії і рівні сформованості;
- 3) обґрунтувати і виявити умови ефективності формування техніки професійної-педагогічного мовлення та розробити технології її формування і експериментально перевірити їх ефективність;
- 4) розробити методичні рекомендації щодо індивідуального розвитку техніки мовлення студента та організації їх самостійної роботи за спеціально розробленою системою завдань.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали положення про системний та діяльнісний підходи щодо вивчення особистості (І.Д.Бех, О.М.Леонтьєв, Н.С.Нечепоренко, К.К.Платонов, О.В.Скрипченко та

ін.); психолого-педагогічної теорії про особистість як суб'єкт життєдіяльності і розвитку (Б.Г.Ананьєв, З.Г.Зайцева, Л.М.Зінченко, Н.В.Кичук, Г.С.Костюк, А.В.Мудрик, Н.Ф.Тализіна та ін.); про специфіку, шляхи та форми комунікативної підготовки майбутнього вчителя (Л.В.Долинська, А.Й.Капська, О.В.Киричук, Ю.Л.Львова, Л.А.Савенкова та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використано комплекс методів:

теоретичні (аналіз і порівняння психолого-педагогічної літератури, театральної педагогіки та теорії сценічної мови в умовах трансформації законів сценічної та педагогічної діяльності, моделювання та узагальнення теоретичних і дослідних даних, вивчення практичного досвіду викладачів спеціальних дисциплін);

емпіричні (анкетування, тести, усне опитування, спостереження, аналіз результатів діяльності, експертної оцінки і самооцінки, констатуючий та формуючий експерименти, статистична обробка результатів).

Експериментальною базою дослідження були педагогічний, історичний факультети та факультет української філології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, філологічний факультет Національного університету імені Т.Г.Шевченка, Український гуманітарний ліцей Національного університету імені Т.Г.Шевченка, Київська Духовна Академія Української Православної Церкви. Всього дослідженням було охоплено 1618 студентів і 64 ліцеїсти.

Наукова новизна дослідження полягає:

- в уточненні поняття та структури техніки мовлення як компонента педагогічної майстерності;

- у визначенні критеріїв сформованості у студентів техніки мовлення як показника якісного рівня їх підготовки до професійної мовленнєвої діяльності: звучання голосу (стійкість, благозвучність, тембральний діапазон, леткість, висотний діапазон); дикційна виразність (правильна, органічна артикуляція, чітке вимовлення звуків, відсутність сигматизму, ротацизму, діалектних та іншомовних відхилень, адекватний темп мовлення); якість дихання (ключичне, грудне, діафрагмальне, фонаційне) та рівнів володіння технікою мовлення (високий, середній, низький);

- у виявленні і обґрунтуванні педагогічних умов успішного формування техніки мовлення: інтенсивність вправлення, комунікативність та самостійна робота студентів;

- в обґрунтуванні і розробці змісту технологій формування техніки мовлення.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: вперше в педагогічному аспекті уточнено та конкретизовано зміст і функції техніки мовлення як компонента професійної майстерності, визначено і обґрунтовано елементи техніки мовлення у структурі професійно-мовленнєвої діяльності, розкрито їх суть і значення у засвоєнні необхідних спеціальних знань та умінь майбутнього вчителя-вихователя та виявлено умови формування.

Практичне значення дослідження полягає у розробці структури, змісту і технології навчання студентів техніки мовлення, трансформації набутих умінь у їх практичній діяльності та створенні науково-методичних програм та методичних рекомендацій до курсів “Основи культури і техніки мовлення”, “Виразне читання”, “Основи красномовства”, “Прикладна методика”, “Риторика”.

Особистий внесок автора полягає: в уточненні теоретичних положень щодо структури техніки мовлення, її функцій; визначенні знань та умінь, необхідних для мовленнєвої діяльності вчителя; виявленні оптимальних умов формування і розвитку техніки мовлення та розробці пакету завдань, спрямованих на формування і розвиток техніки мовлення у студентів; розробці критеріїв для виявлення рівня сформованості елементів техніки мовлення.

Вірогідність результатів дослідження підтверджується всебічним комплексним теоретичним аналізом обраної проблеми, адекватністю методів дослідно-експериментальної роботи меті і поставленим завданням та зміною рівня сформованості у студентів техніки мовлення.

Апробація та впровадження результатів дисертації здійснювалися на базі Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Національного університету імені Т. Г.Шевченка, Українського гуманітарного ліцею Національного університету імені Т.Г.Шевченка, Київської Духовної Академії Української Православної Церкви з 1985 року по 1998 рік у процесі читання курсів та позанавчальної роботи. Основні положення та результати дослідження обговорювались та отримали схвалення на міжвузівських та Всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Проблема самореалізації особистості в педвузі і загальноосвітній школі” (Київ, 1990 р.), “Викладання вузівського і шкільного курсів мови та літератури в умовах піднесення національної свідомості народу” (Київ, 1991 р.), “Проблеми освоєння театральної педагогіки в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя” (Полтава, 1991 р.), “Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури” (Київ, 1992 р.), “Соціально-педагогічні аспекти виховання учнівської та студентської молоді” (Ужгород,

1997 р.), "Теоретичні і методичні засади формування культури студентської та учнівської молоді" (Київ, 1997 р.); міжнародній науково-практичній конференції "Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики" (Київ, 1996 р.); на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та у 12 публікаціях автора.

На захист виносяться:

- положення про техніку мовлення як комплекс творчих якостей, що виконує внутрішні і зовнішні (основні і допоміжні) функції і є необхідним компонентом професійної комунікації;
- критерії сформованості техніки мовлення (дикційна вправність, фонаційне дихання, голосові якості);
- технологія формування техніки мовлення та умови ефективності цього процесу.

Структура дисертації зумовлена обраною темою, визначеними завданнями і складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 221 найменувань, додатків: (таблиць і гістограм). Основний обсяг дисертації 165 сторінок, з яких 6 сторінок займають ілюстрації.

Основний зміст дисертації.

У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність і доцільність, визначаються об'єкт, предмет, мета дослідження, формулюється гіпотеза, основні методологічні і теоретичні засади, методи і завдання дослідження, розкривається наукова новизна, теоретична і практична значущість та положення, що виносяться на захист, наводяться відомості про апробацію та впровадження результатів.

У першому розділі - "Теоретичні проблеми використання техніки мовлення у професійній підготовці майбутніх вчителів" – розглянуто техніку мовлення та її елементи у структурі професійної діяльності, виявлено її сутність, зміст, функції та місце в структурі педагогічних умінь, що сприяє вирішенню низки завдань, пов'язаних з комунікативною діяльністю; проаналізовано сучасний стан підготовки студентів до мовленнєвої діяльності; розкрито тенденції оволодіння студентами професійним мовленням через формування техніки мовлення. З урахуванням цього уточнюється зміст понять "техніка мовлення", "мовленнєві уміння", "педагогічне мовлення", "педагогічний голос", "педагогічна майстерність", "педагогічна техніка вчителя".

Поняття "техніка мовлення" ґрунтується на визначенні сутності педагогічного мовлення. В дослідженні розглядається техніка мовлення з

позицій професійної педагогічної діяльності (А.М.Бойко, В.І.Бондар, О.І.Виговська, О.А.Дубасенюк, Г.С.Костюк, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонтєв, О.Г.Мороз, Р.П.Скулський, С.О.Сисоева, Т.І.Сущенко та ін.), педагогічної техніки (О.О. Абдуліна, Г.І. Баланюк, Т.В. Галахова, І.Ф. Кривонос, В.А.Лісовська, А.С. Макаренко, М.Д.Нікандров, О.Я.Савченко, Н.М.Тарасевич та ін.), сценічного мовлення (Н.П.Вербова, А.О.Гладишева, К.В.Куракіна, Н.О.Латишева, С.Т.Нікольська, З.В.Савкова, К.С.Станіславський, Е.М.Чареллі, Р.О.Черкашин та ін.), виконавсько-мовленнєвої діяльності (Б.А.Буяльський, Л.О.Горбушина, А.Й.Капська, А.О.Князьков, О.І.Олійник, В.П.Чихачов, О.І.Чорноморова). Розкрито історичний аспект формування, становлення і розвитку техніки мовлення в педагогічній науці, театральному і ораторському мистецтві.

Техніка мовлення вчителя – це базовий компонент професійної майстерності, який пов'язаний з формуванням і проявом педагогічного голосу, фонаційного дихання, чіткої дикції і є засобом педагогічного впливу. Реалізуються всі елементи техніки мовлення у педагогічному мовленні як одному з видів професійної діяльності. Таким чином, готовність вчителя-мовця володіти технікою мовлення проявляється у вмінні розвивати і використовувати комплекс творчих якостей: а) розвинутого мовленнєвого голосу, б) правильного мовленнєвого дихання (фонаційного), в) бездоганної дикції. Ці якості дозволяють учителю здійснювати педагогічний вплив у практичній діяльності на високому професійному рівні.

Домінуючим елементом техніки мовлення є голос. Він забезпечує інтонацію, творення адекватної до задуму тональної характеристики того чи іншого вислову. Це професійний "інструмент", "знаряддя праці" педагога.

Педагогічний голос – це професійно сформований голос, який повною мірою забезпечує звуковий бік педагогічного спілкування. Його особливостями є: високий рівень гучності, широкий динамічний і висотний діапазон, різноманітність тембрів, благозвучність, адаптивність, сугестивність, леткість, шумостійкість, гнучкість, стійкість, витривалість, він виявляє специфіку щодо інших професійних голосів і дозволяє доповнити відомий ряд професійних голосів - вокальний голос, командний голос, сценічний (акторський) голос, дикторський голос.

Аналіз досліджень у галузі педагогіки та сценічного мистецтва дозволив нам визначити характерологічні ознаки якостей педагогічного голосу і, враховуючи специфіку, адаптувати ці якості до реальних умов практики і педагогічних завдань діяльності вчителя. Такими якостями голосу є: благозвучність, стійкість, леткість, шумостійкість, адаптивність, гнучкість, рухливість (маневреність) голосу, сугестивність голосу, витривалість або невтомність, гучність, діапазон висотний (мелодійний), діапазон

тембральний.

Другим елементом техніки мовлення є дихання. Дихання, пов'язане з мовленням, - процес керований, довільний. Таке дихання називається фонаційним або звуковим і його можна тренувати.

Третім елементом техніки мовлення є дикція. Це чітка і виразна вимова звуків і звукосполучень, правильне і ясне їх звучання, що є основою професійного мовлення.

Ці елементи техніки мовлення – голос, дихання, дикція – розглядаються як такі, що лежать в основі якісного прояву усного мовлення педагога. При цьому кожен з елементів, функціонує автономно, не може виконувати своєї повноцінної функції у голосотворенні, оскільки їх повноцінна дія може реалізовуватись у взаємодії з іншими елементами.

Ми дійшли висновку, що елементи техніки мовлення є основним засобом мовленнєвої діяльності у безпосередній взаємодії педагога з вихованцями. Вони використовуються у педагогічній діяльності на етапі практичного вирішення педагогічних завдань.

На основі сказаного ми можемо стверджувати, що найважливішим призначенням техніки мовлення є забезпечення професійного педагогічного мовлення, а, отже, і високого рівня комунікативності вчителя. І це призначення техніки мовлення виконує завдяки поєднанню зовнішньої і внутрішньої функцій. Розкриваючи їх особливості ми вважаємо, що внутрішня функція пов'язана з процесом дійового впливу на особистість, уміннями володіти своїм організмом, керувати своїм творчим станом; зовнішня функція реалізується у процесі мовленнєвої діяльності учителя при взаємодії педагога з учнями під час комунікації.

Характеристика виявлених елементів техніки мовлення та аналіз досліджуваних мовленнєвих умінь в галузі психології і педагогіки, дозволили визначити основні та допоміжні функції мовлення. Основні - створення відповідного настрою, привернення уваги слухачів, вплив на емоційний стан, зацікавлення, переконання, спонукання до роздумів. Допоміжні: гальмівні (здивування, занепокоєння, заспокоєння, застереження, звинувачення, засудження, глузування, обурення та ін.) і стимульні (розпорядження, тлумачення, заклик, активізація, заохочування, акцентування, підтримування, підбадьорювання, прискорення, схвалення, видхвалання, захоплення, навіювання, зачарування, збудження, вибачення та ін.).

Звідси можна зробити висновок, що розкриття складових техніки мовлення і усвідомлення їх особливостей студентами створюють умови для розробки необхідних методик, спрямованих на формування мовленнєвих умінь у практичній діяльності вчителя в різних соціально-педагогічних ситуаціях.

У другому розділі – “Педагогічні умови формування у студентів техніки мовлення в структурі навчально-виховної діяльності” - на основі виявлення специфіки процесу формування техніки мовлення як компонента професійної майстерності розглядаються основні умови формування техніки мовлення у структурі навчально-виховної діяльності студентів та застосування форм, методів і прийомів стимулювання їх комунікативної активності за рахунок успішного застосування спеціально розроблених технологій.

З метою розвитку техніки мовлення, створення відповідних методик, виявлення оптимальних умов формування елементів техніки мовлення ми вважали за доцільне на вихідному етапі визначити і узагальнити критерії оцінювання сформованості техніки мовлення: звучання голосу (стійкість, благозвучність, тембральний діапазон, леткість, висотний діапазон); дикційна виразність (правильна, органічна артикуляція, чітке вимовлення звуків, відсутність сигматизму, ротацізму, діалектичних та іншомовних відхилень, адекватний темп мовлення); якість дихання (ключичне, грудне, діафрагмально-реберне: фонаційне). На їх основі виділено 3 групи студентів з різними рівнями сформованості техніки мовлення. Для характеристики рівнів сформованості техніки мовлення: високий, середній і низький.

На високому рівні знаходяться студенти, котрі володіють професійно придатним звучанням голосу (благозвучним, стійким, легким, з широким обсягом тембрального та висотного діапазону); діафрагмально-реберним (фонаційним) типом дихання; чіткою і виразною дикцією при правильній артикуляції звуків і звукосполучень та органічним темпом мовлення.

Середній рівень характеризується такими ознаками: звучання голосу має окремі професійні вади - при благозвучності і стійкості водночас наявний недостатній обсяг тембрального і висотного діапазону і леткості; грудний або діафрагмальний тип дихання; незначні порушення дикційної виразності - невпевнена артикуляція, легкий ротацізм, сигматизм, а також помітно механічно прискорений або уповільнений темп мовлення.

Низький рівень сформованості техніки мовлення студентів характеризується: несформованим, непрофесійним голосом, в якому відсутня благозвучність (сиплий, гугнявий, металево-різкий, або притиснутий тощо), проявляється нестійкий (тремтячий, слабкий), обмежений тембральний та висотний діапазон (тонально безбарвний, монотонний); ключичний тип дихання; значне порушення дикційної чіткості - кволий мовленнєвий апарат, сигматизм, ротацізм і неорганічний темп мовлення.

Результати констатуючого експерименту дозволили виявити, що з 1618 респондентів лише 8,8% змогли продемонструвати високий рівень володіння технікою мовлення. Значну частину студентів (27,7%) можна віднести до

середнього рівня. Понад 63,5% студентів мають низький рівень сформованості техніки мовлення. Наведені дані свідчать про те, що дана проблема ще не стала предметом належної цілеспрямованої уваги в системі педагогічної підготовки спеціаліста загальноосвітньої школи.

Тому ми і поставили за мету розробити спеціальні технології та педагогічні умови спрямовані на формування у студентів професійної техніки мовлення. При цьому вибір основних завдань диктувався характером практичної діяльності вчителя та необхідністю вступати у взаємодію з учнями (в різних ситуаціях); виконувати напам'ять один із художніх творів (вірш, проза, гумореска, байка); створювати розповідь-імпровізацію або розповідь казки; прочитати запропонований педагогом незнайомий текст.

Результати констатуючого експерименту дозволили нам здійснити контрольні заміри динаміки формування техніки мовлення як за роками, так і за видами та формами професійної діяльності.

Теоретичний аналіз проблеми і досвід дозволив виявити такі умови, які сприяють успішному формуванню техніки мовлення: 1) інтенсивність навчання як своєрідне підґрунтя для запропонованої експериментальної методики; 2) комунікативність, тобто включення студентів у мовленнєву діяльність для вирішення професійно необхідних (педагогічних) завдань; 3) самостійна робота студентів, яка необхідна як для засвоєння чітко визначеного теоретичного матеріалу, так і для вироблення практичних умінь та навичок володіння елементами техніки мовлення.

Перша умова успішного функціонування наших технологій є інтенсивність вправлення з метою переведення дій в педагогічні уміння та навички вона реалізувалась за принципом диференційованого відбору теоретичного матеріалу, як матеріалу "практично працюючого", тобто "обслуговуючого" ті чи інші уміння, навички. Студентам пропонується лише інформація, що допомагає осмислити суть вправ та техніку їх виконання, і яка потрібна для правильної організації самостійної роботи. Для цього розроблено цілий комплекс творчих вправ і завдань, які демонструються одночасно з чітким послідовним роз'ясненням мети їх призначення.

Важливою умовою при формуванні тих чи інших якостей звучання голосу є вироблення у студентів їх слухового уявлення та моделювання голосу за допомогою внутрішнього слуху. Студент має чітко усвідомити певний еталон мовленнєвих умінь з техніки мовлення та навчитись розрізняти градації "оптимального - допустимого - недопустимого" володіння технікою мовлення у конкретній педагогічній ситуації.

Інтенсивність технологій щодо формування техніки мовлення може посилюватись за допомогою використання технічних засобів (магнітофона, диктофона), при цьому здійснюється цілеспрямована робота і цільова

установка на те, як “звукове відображення” сприяє об’єктивному уявленню про власний голос, дикцію і взагалі мовлення; необхідність формування у свідомості студента еталонного звучання голосу, мовлення; вплив демонстрації “препарованих” фонограм з метою розвитку у студентів аналітичного слуху, який сприяє корекції голосу; можливість створення музичного фону, який “настроює” людину на обумовлений емоційний стан; використання музичного супроводу при виконанні ритмічних вправ, розвиває правильний темпо-ритм мовлення.

Необхідним аспектом, який потребує від студента активного включення свідомості, є гігієна мовленнєвого апарату, тобто сукупність якостей, необхідних для збереження його тривалої працездатності та готовності витримувати значні голосові навантаження. Відомо, що будь-який орган розвивається і вдосконалюється лише тоді, коли він правильно функціонує і кожен з них має межу функціональної активності на певному етапі його розвитку.

Суттєвими факторами, які впливають на якісне звучання голосу, сприяють ефективній роботі мовленнєвого апарату, є вільна жестикуляція, виправдана міміка, фізична дія тіла, правильна постава тощо. У першу чергу це стосується голосомовленнєвих органів, оскільки чіткість і чистота мовлення дикційна вправність залежить від активної і точної роботи язика, губ, нижньої щелепи, м’якого піднебіння. Для їх розвитку застосовується спеціальний комплекс правил і вправ: а) артикуляційна гімнастика; б) промовляння звуків і звукосполучень; в) виконання скоромовок, приказок, спеціальних поетичних творів.

Під час виконання завдань, працюючи над дикційною чіткістю, студенти водночас удосконалюють властивості педагогічного голосу і мовленнєве дихання, під час читання гекзаметрів у наспівному і розмовному монотоні; стабілізацію голосу, дихання шляхом використання співу, вокалізації; домагась варіативності голосотворення при виконанні художніх творів.

Інтенсивні методики активізують процес удосконалення повного професійного дихання. З цією метою проєктуються завдання – вправи, різні за складністю залежно від індивідуального стереотипу дихання: удосконалення тілесного апарату, правильної постави, органічного м’язового відчуття; стійкого вдиху і підпорядкованого видиху; створення відповідного емоційного фону для мовленнєвих вправ.

Робота над розвитком і удосконаленням голосу, фонаційного дихання і чіткої дикції супроводжується різноманітними засобами контролю, які дозволяють визначити ефективність вправ, правильність їх виконання: наявність аналітичного слуху, диференційованого м’язового відчуття, вібраційного відчуття, та реакції слухачів та ін.

Друга умова – комунікативність, під якою ми розуміємо включення вправ в реальну практику спілкування студентів з метою отримання постійного зворотнього зв'язку. Називаючи техніку мовлення компонентом комунікативності, ми тим самим акцентуємо на тому, що вся підготовча робота з самого початку повинна будуватися з розрахунку на досягнення високого рівня ефективності спілкування, коли обмін інформацією між співрозмовниками здійснюється з мінімальними затратами зусиль, і можна з певною точністю зрозуміти що, кому і з якою метою (з якими намірами) сказано.

Реальне функціонування дихання, артикуляції і голосу в комунікативному акті, забезпечення оптимального педагогічного спілкування на рівні усно-мовленнєвої (акустичної) взаємодії – це те основне завдання, яке ми маємо вирішувати і чому ми маємо навчати студентів. При цьому ми вважали за доцільне розмежувати процес формування професійної техніки мовлення на три етапи.

На першому етапі у свідомості студентів формується слухова і зорова модель, уява про те, за допомогою яких психофізіологічних механізмів досягається потрібне мовлення, щоб оптимізувати педагогічну комунікацію. На другому етапі відпрацьовуються спеціальні вміння і навички (проводяться спеціальні тренінги), слуховий і зоровий аналіз одержаних результатів. Заключний (третій) етап – доведення до професійного рівня: “шліфування” голосу, дикції, дихання в різних педагогічних ситуаціях, при прямому контакті з учнями, їх батьками і колегами.

Третя умова успішної реалізації технології навчання студентів – це організація їх самостійної роботи над технікою мовлення, в основі якої лежить дослідницький підхід: а) ознайомлення з відповідною науково-методичною літературою (додаток Б); б) використання питальників, спеціально складених на допомогу студентам, для здійснення аналізу звучання мовлення вчителя та аналізу власного голосу і мовлення (додаток Б); в) використання комплексу вправ “Пам’ятка для студентів” (додаток В), за якими студенти працюють самостійно.

Вправи згруповані у блоки за функціональною ознакою, супроводжуються короткими методичними вказівками. Перший блок – “підготовчі вправи” опрацьовують тренувально-мовленнєву поставу; другий – “дихальні” вдосконалюють професійне дихання; третій блок – “фонаційні вправи” формують правильність звукового вимовлення; четвертий блок вправ спрямований на розвиток артикуляції; п'ятий блок вправ для фіксації вимов правильної організації голосомовленнєвого апарату при читанні різних текстів.

Для правильної координації органів звукотворення, вироблення

“м'язового відчуття” запропоновані методичні прийоми: беззвучна артикуляція; промовляння пошепки окремих звуків, слів і фраз; максимальне дихальне промовляння; заглушення шумом; спів вокалізів і пісень; звуконаслідування, імітація інших голосів; читання спеціально підібраних текстів за принципом компенсації; створення мовленнєвих ситуацій;

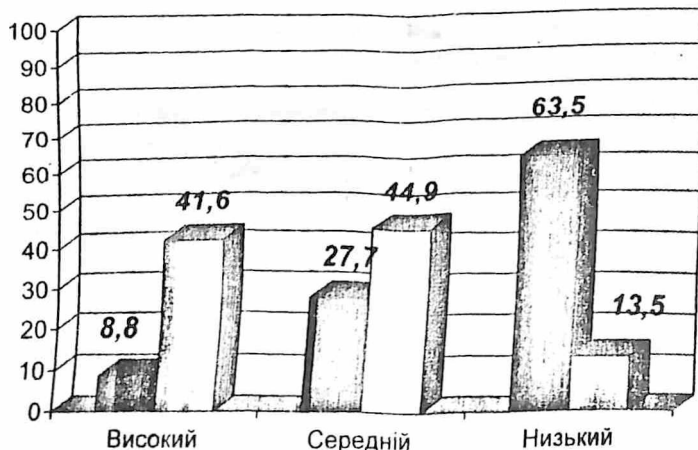
Кожний методичний прийом реалізується у конкретних вправах, які добираються залежно від індивідуальних особливостей студента та умов занять.

Таким чином, здійснюючи систематичну роботу з студентами над удосконаленням елементів техніки мовлення, педагог по суті здійснює професійну підготовку загалом, оскільки мовлення - це один з основних багатогранних інструментів взаємодії з вихованцями в різних соціально-педагогічних умовах.

У результаті проведеного експерименту та порівняльного аналізу було виявлено, що у студентів, які працювали за нашими технологіями, помітно зросло число успішно виконаних спеціально розроблених творчих завдань.

Гістограма 1

Показники рівнів сформованості техніки мовлення студентів до і після експериментального навчання

Так, на вихідному етапі з 1618 учасників експерименту 142 студенти (8,8%) мали високий рівень володіння технікою мовлення, 449 (27,7%) студентів мали середній рівень, низький - 1027 студентів (63,5%). Після

завершення експерименту, високий рівень мали 674 студенти (41,6%), середній – 726 (44,9%), а низький - 218 студентів (13,5%).

Ці показники переконують в тому, що після експериментального навчання у студентів активізувалося творче ставлення до виконання спеціальних завдань, помітна зміна орієнтирів щодо особистісно-професійних ролей педагога, значно збільшився якісний рівень виконавсько-мовленнєвої діяльності.

Студенти з високим рівнем володіння технікою мовлення продемонстрували художньо-технічну свободу володіння технікою мовлення при виконанні запропонованих завдань. Помітна динаміка спостерігалася у студентів середнього рівня після запровадження запропонованих технологій: з них - 32,8% піднялись до високого рівня володіння спеціальними уміннями.

Результативність впровадження методики досить яскраво проявилася при виконанні завдань учасниками експерименту, які мали низький рівень сформованості елементів техніки мовлення. З 63,5% студентів, які відносились до низького рівня, тільки 13,5% залишилися на тому ж рівні. Такий результат ми пов'язували з фізіологічними порушеннями мовленнєво-голосового апарату, чого іноді можна позбутися завдяки хірургічному втручанню.

Отже, процент низького рівня значно зменшився, а рівень професійної майстерності майбутнього вчителя підвищився.

Для виявлення ефективності запропонованої методики і комплексної оцінки результатів проведеного експерименту та сформованого рівня володіння студентами технікою мовлення нами були враховані коефіцієнти задоволення студентів власним рівнем сформованості техніки мовлення після експериментального навчання: кількість задоволених студентів 1 курсу історичного факультету (з 1987 до 1990 н.р.) з високим рівнем збільшилась у 6,6 рази, з середнім у 2,3 рази, а з низьким рівнем зменшилась у 0,29, більш ніж у три рази. На 3 курсі педагогічного факультету (з 1987 до 1992 н.р.) з високим рівнем кількість студентів збільшилась у 3,3 рази, з середнім у 1,4 рази, а з низьким зменшилась у 0,17, майже у шість разів. А на 2 курсі української філології (з 1992 і до 1997 н.р.) з високим рівнем кількість студентів збільшилась більш ніж у 8 разів, з середнім у 1,6 рази, а з низьким рівнем зменшилась у 0,18, більше ніж у п'ять разів.

Для остаточного визначення ефективності запропонованих технологій, спрямованих на удосконалення самостійної роботи нами було проведено експеримент у двох групах з студентами другого курсу факультету української філології. Формуючий експеримент здійснювався в умовах навчально-виховного процесу під час занять з дисципліни "Виразне читання".

Навчання студентів в експериментальній групі проходило за запропонованою нами методикою, де особлива увага приділялась впровадженню творчих завдань і контролю за самостійною роботою студентів. Контрольна група студентів навчалась за такою ж методикою, але без включення їх до самостійної роботи.

Дані зрізу показали, що в умовах спеціально спроектованого навчання рівень володіння елементами техніки мовлення значно підвищився в обох групах, але в експериментальній, де впроваджена була самостійна робота, результат виявився вищим. Так із 23 учасників експериментальної групи 15 студентів мали високий рівень сформованості елементів техніки мовлення, середній рівень 7 студентів, низький 1 студент. З 23 учасників контрольної групи до високого рівня володіння технікою мовлення можна віднести 9 студентів, до середнього 10 студентів, до низького 4 студенти.

Для комплексної оцінки проведеного експерименту і вірогідності результатів ми вважали за доцільне визначити індекс рівня сформованості техніки мовлення як до експериментального навчання студентів, так і після (експериментальна і контрольна групи).

Виявлено відмінність рівнів сформованості техніки мовлення у студентів експериментальної і контрольної груп, оскільки $S_e > S_k$ ($0,8 > 0,6$). Розрахунок індексу рівня сформованості техніки мовлення у студентів виявив статистичну значущість і різницю рівнів до експериментального навчання і після, оскільки $S_1 > S_2$ ($1,4 > 0,4$).

Як показав контрольний зріз, для всіх студентів, котрі пройшли експериментальне навчання, наявні переконливі і суттєві зміни у розвитку техніки мовлення. Використання запропонованих нами технологій якісно підвищує у студентів знання, уміння, навички з техніки мовлення, а практичні і самостійні заняття (при управлінні викладачами цим процесом) дають можливість більш якісно та інтенсивніше підвищити рівень володіння професійним мовленням у спілкуванні з учнями.

Узагальнені результати проведеного нами дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Техніка мовлення майбутнього педагога - це базовий компонент професійної мовленнєвої майстерності, в якій проявляються уміння володіти чіткою дикцією, яка зумовлена злагодженою, правильною роботою артикуляційного апарату, ясною, виразною вимовою кожного звуку і звукосполучення, що відповідає орфоепічній нормативності української літературної мови; фонаційним (діафрагмально-реберним) типом диханням, яке дозволяє успішно виконувати мовленнєве навантаження і утворювати професійний педагогічний голос з такими властивостями (всього десять параметрів):

благозвучністю, широким висотним діапазоном,

різноманітністю тембрів, леткістю, шумостійкістю, адаптивністю, гнучкістю, стійкістю, витривалістю і сугестивністю. А все це разом є засобом педагогічного впливу на учня. Отже, суть техніки мовлення полягає в тому, що вона є засобом педагогічного мовлення і компонентом професійної майстерності та забезпечення високого рівня комунікативності.

2. У навчально-виховному процесі техніка мовлення виконує ряд своєрідних функцій. Функція техніки мовлення у професійно-педагогічному мовленні проявляється у діяльності, виконанні, визначенні особистісно-професійних ролей. Функції техніки мовлення розглядаються як, зовнішня функція, що реалізується у процесі мовленнєвої діяльності учителя, тобто при взаємодії педагога і учнів та під час комунікації і внутрішня – пов'язана з умінням свідомо володіти своїм організмом під час комунікації та керувати своїм творчим станом. Внутрішня і зовнішня функції тісно пов'язані між собою, реалізується у професійно-педагогічному мовленні. І розглядаються як основні та допоміжні. Функції техніки мовлення фактично полегшують перехід від соціальної ролі студента до соціальної ролі вчителя.

3. Для виявлення ефективності впроваджених технологій були розроблені і узагальнені критерії сформованості техніки мовлення, на їх основі визначені три рівні володіння технікою мовлення та запропоновані спеціальні творчі завдання.

4. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що технологія на яких базується формування техніки мовлення ефективна за таких умов: стимулювання інтенсивності, комунікативності і самостійності студентів, які включають: активне введення теоретичного матеріалу, формування слухової моделі у студентів, виконання тренувальних вправ, творчі виступи студентів з індивідуальними варіантами мовлення, інтерес до техніки мовлення шляхом виконання художніх творів різного жанру, організація самостійної роботи студентів.

Отримані результати дослідження засвідчують, що визначені завдання реалізовані, мета досягнута, сукупність одержаних наукових висновків має важливе значення для теорії і практики формування техніки мовлення майбутнього вчителя-вихователя. Розроблена, науково обґрунтована і впроваджена в роботу автора методика може бути рекомендована для практичного використання у педагогічних закладах.

Проведене дослідження дозволило визначити деякі нові аспекти даної проблеми. Зокрема, на нашу думку, заслуговують на увагу такі питання: вивчення особливостей формування особистісно-професійних ролей майбутніх педагогів в сучасних умовах; дослідження умов практичного формування і реалізації техніки мовлення під час педагогічної практики та ін.

Основні положення дисертації викладені в 5 статтях, 3 науково-методичних рекомендаціях та 4 тезах, основні з яких представлені нижче:

1. Короткова Р.І. Особливості організації суті процесу формування у студентів техніки мовлення // Соціалізація особистості: Міжкафедральний збірник наукових статей / За загальною ред. А.Й.Капської. – К.: НПУ, 1998. – С.102-108.
2. Короткова Р.І. Формування техніки мовлення як засіб розвитку творчого потенціалу вчителя // Зб.наук.статей. Міжнародна науково-практична конференція “Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики”. – К.: УДПУ, 1996. – С.280-282.
3. Капська А.Й., Короткова Р.І. Високий рівень техніки мовлення – показник професіоналізму педагога // Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності. Збірник наукових статей / За заг.ред. А.Й.Капської. – К.: ІЗМН, 1996. – С.52-62 (у співавт.) (авт. – 60%).
4. Короткова Р.І. Методика розвитку техніки мовлення // Зміст і методика позакласної виховної роботи за інтересами: Методичний посібник / Відп.ред.А.Й.Капська. – К.: КДПІ, 1993. – С.55-64.
5. Короткова Р.І. Методика розвитку виконавсько-мовленнєвих умінь у студентів педвузу засобами театральної педагогіки // Розвиток психолого-педагогічних проблем у науково-технічній творчості молоді. Збірник наукових праць – Переяслав-Хмельницький: КДПІ, 1993. – Частина I. – С.47-49.
6. Короткова Р.І. Використання театральної педагогіки у процесі формування майстерності слова вчителя // Наукові записки: Матеріали звітно-наукової конференції викладачів УДПУ імені М.П.Драгоманова за 1992 рік (Укл. П.В.Дмитренко, А.В.Шевченко, К.С.Симонова. – К.: УДПУ, 1993. – С.104-105.
7. Короткова Р.І. Методичні рекомендації “Вечора-аукціону” // Молодь і дозвілля: теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання. – К.: А.Л.Д., 1996. – Випуск II. – С.122-126.
8. Програма до курсу “Прикладна методика” / керівник дитячого театрального колективу // Соціальна педагогіка / За загальною ред. А.Й.Капська. – К.: ІСДО, 1998. – С.34-44.

Анотація.

Короткова Р.І. **Формування у студентів педвузу техніки мовлення як компонента професійної майстерності.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. 1998.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню проблеми підготовки вчителя до комунікативної діяльності шляхом формування техніки мовлення.

На основі теоретичного аналізу і експериментального дослідження проблеми формування професійних мовленнєвих умінь визначено структуру, зміст і функції техніки мовлення, критерії рівнів сформованості, а також розроблено шляхи, умови та спеціальні технології її формування.

Ключові слова: комунікативність, професійне мовлення, мовленнєві уміння, техніка мовлення, мовленнєва діяльність, педагогічне мовлення.

Аннотация.

Короткова Р.И. **Формирование у студентов педвуза техники речи как компонента профессионального мастерства.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – теория и история педагогики.

Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1998.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы подготовки учителя к коммуникативной деятельности путем формирования техники речи. На основе теоретического анализа и экспериментального исследования проблемы формирования профессиональных речевых умений определены структура, содержание и функции техники речи, критерии уровней сформованности, а также разработаны пути, условия, специальные технологии и формирования.

Ключевые слова: коммуникативность, профессиональная речь, речевые умения, техника речи, речевая деятельность, педагогическая речь.

Annotation.

R.Korotkova. **The formation of pedagogical higher educational institution student's of speech technique as the component of professional skill.** – Original.

Pedagogical sciences candidate's dissertation on speciality 13.00.01 – theory and history of pedagogy. National Pedagogical M.Dragomanov University, Kyiv, 1998.

The dissertation's research is dedicated to study oh problem of teacher's preparation for communicative activity by means of speech technique formation.

On the bases of theoretical analysis and experimental research of formation speech skill's problem is determined the structure, content and function of speech technique, criterions of forming's levels, and worked out the ways, conditions, special technology and forming.

The key words: communicativity, professional speech, speech skill, speech technique, speech activity, pedagogic speech.

Підлясано до друку 16.І 1993, Об'єм 0,9 . Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Тир. 100 прим. Зам. 223 . Безкоштовно.

252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9, кім. 221-а.
Редакційно-видавничий відділ НПУ ім. М.П. Драгоманова.

